

Innholdet i skolen

Taler

Ragnar Frisch

Dato

10 februar 1961

Sted

Oslo

Omstendigheter

Rundebordskonferanse i Oslo Arbeidersamfund om «Arbeiderbevegelsen og innholdet i skolen»

- 1 Det er tre punkter jeg gjerne vil trekke fram. De gjelder ikke utbyggingen av spesielle linjer eller valgmuligheter for enkelte fag, men angår alle som går på skolen.
- 5 For det første: Samfunnsøkonomiske problemer må bli brakt inn i skolen på en mer systematisk måte. For det annet: Barn og ungdom må trenes opp i tanken om å hjelpe andre. For det tredje: De må trenes opp i å vise redelighet i all sin ferd. Det første punktet er av praktisk art og på dette punktet vil jeg ikke bare nøye meg med å påpeke problemets betydning, men også gjøre et forsøk på å
- 10 antyde en løsning. De to siste punktene er av vidtrekkende moralsk og etisk karakter. Jeg kjenner for lite til skolen og dens arbeidsmåte og muligheter til å ha en bestemt mening om hvorledes disse to problemene skal løses, men jeg mener det er livsviktig å trekke dem fram og stille deres løsning under debatt.
- 15 Hva angår det første punktet: Samfunnsøkonomiske problemer i skolen, vil jeg si følgende. De økonomiske forholdene i samfunnet er kompliserte og det er klart at det trenges eksperter for å utrede dem. Men det er ikke ensbetydende med at vi på nåde og unåde skal overgi oss til et ekspertstyre. Ekspertene skal bare utrede. De skal ikke avgjøre sakene. Iallfall i de store sakene må avgjørelsen i
- 20 siste instans stå under kontroll av folkeopinionen. Det er dette som er demokrati.

- Men for at folkeopinionen skal kunne føre en kontroll som det er mening i, må den være opplyst. Borgerne må ha forutsetninger for å forstå iallfall de store
- 25 trekk i de samfunnsøkonomiske problemstillingene, og dette må de trenes opp i allerede fra barndommen og ungdommen. Slik er det ikke nå. Derfor kommer så mye av den offentlige diskusjon i aviser og tidsskrifter og forsamlinger til å bli

30 brakt ned på et nivå som ikke er stort annet enn ørkesløst snakk eller bjeffing på to sider av et gjerde.

La meg bare ta et enkelt, men til gjengjeld særlig viktig, eksempel: Forståelse av forskjellen mellom realøkonomi og pengeøkonomi. Det økonomiske systemet vi har i de fleste land i vesten, også i Norge og i de grupperinger vi tilhører, vil jeg --
35 for å uttrykke meg kort -- karakterisere ved å si at det er den ordningen som ble innført da kongens opplyste enevelde ble avløst av det uopplyste pengevelde. Det var den patentordningen som skulle virke så automatisk at den ikke trengte noen opplysning. Bare i svakt beskåret form gjelder dette fremdeles. Selv om velferdsstaten har rettet på noen av de verste skavankene, er det fremdeles
40 pengetenkningen som er den dominerende, og det gjør at folk ikke får tak i de bakenforliggende realøkonomiske problemene. Ta f.eks. regneoppgavene i skolen. De fleste av oppgavene gjelder slike ting som å kjøpe inn varer og selge dem med profitt etter at så og så store utlegg til transport og assurance osv. er dekket. Regneoppgaver angående nasjonalproduktet, beskjeftigelsen, landets
45 importbehov direkte og indirekte ved bygge- og anleggsvirksomheten, hvilke fordeler landet som helhet kan ha av den og den spesielle slags investering osv., forekommer nesten ikke. De spredte tilløp i denne retningen avhenger nå fullstendig av læreren. Det finnes ingen skikkelig trykt framstilling som kan legges til grunn. En slik framstilling må -- for å ta et stygt ord i munnen --
50 forklare litt om hva planøkonomi er. Den må så objektivt som mulig forklare to ting. På den ene siden hvilke spesielle fordeler det uopplyste pengevelde har, f.eks. at det er relativt lett å administrere og at det driver folk til å anstrenge seg. Og på den annen side helt klart påvise at det uopplyste pengevelde kommer fullstendig til kort i mange andre og helt vesentlige henseender. At f.eks. den
55 anstrengelsen som det uopplyste pengeveldet driver folk til, slett ikke alltid er slik at fruktene av anstrengelsen blir til fordel for disse samme folkene eller for borgerne i sin alminnelighet.

En framstilling som disse tingene kan ikke overlates til hvilken som helst tilfeldig
60 lærebokforfatter, men må bygges opp av en arbeidsgruppe av kyndige folk og så autoriseres. Autoriserte meninger er noe vi med rette misliker. Her er det imidlertid ikke spørsmål om å autorisere meninger men om å autorisere et hjelpemiddel som kan sette folk i stand til å danne seg fornuftige meninger.

65 Det annet punkt jeg vil trekke fram er tanken om å hjelpe andre. Denne tanken må podes inn i oss fra den aller tidligste begynnelse og så siden stadig holdes ved

like. Det må etterhvert gå inn i vårt bevissthetsliv og ennå viktigere i vår underbevissthet slik at det blir en del av oss selv. Det må begynne med at
70 lillegutt læres opp til ikke å skrike og bli sint fordi en annen vil låne en av lekene hans. Og det må fortsette med at tenåringene læres opp til å reise seg og tilby en eldre dame sin sitteplass på en full trikk eller buss. Nå forekommer jo dette nesten ikke. På den forstadsbanen jeg regelmessig bruker skulle jeg ofte ha lyst til å ha et fotografiapparat for å ta illustrerende bilder av klynger av tenåringer som
75 sitter og breier seg mens eldre damer må stå. Og tilvendingen til det å hjelpe andre må fortsette gjennom de modne år slik at vi til slutt alle, hver på sin plass, rent instinktivt kommer til å oppfatte oss selv bare som medarbeidere i det store og altomfattende kooperative foretakende hvor alle er nødvendige og hvor alle har ansvar for hverandre.

80 Dette at vi alle har ansvar for hverandre er kanskje noe vi taler rørt om ved enkelte høytidelige anledninger som konfirmasjon eller bryllup eller f.eks. når det gjelder en innsamling til et godt formål innenlands eller utenlands. Da kan vi rives med i en massepsykologisk temperaturstigning. Men i vårt daglige liv og
85 virke? Hvor mye er vi da preget av følelsen av ansvar for andre? Svært lite. I dagliglivet gjelder det bare å skubbe seg fram og få ordnet tingene best mulig for seg selv. Med en digresjon tilbake til det uopplyste pengevelde kan vi si at dette med å albue seg fram uten tanke på andre, er selve det filosofiske grunnlag for systemet. En forsøker å få oss til å tro at hvis vi bare alle sammen hver for oss
90 albuer oss fram så godt som mulig, vil ganske av seg selv alt bli til det beste for alle. Denne meningsløse filosofien gjelder imidlertid ikke bare på det økonomiske område, men i svært mye av tidens dagligliv ellers. Ta bare den måten de unge guttene utnytter de unge pikene på seksuelt. Eller den måten mange hybelvertinner utnytter studenter eller andre som står i den fortvilte
95 stilling at de må ha tak over hodet. Eller den måten råkjørerne presser seg fram i trafikken. Eller den måten landene diskuterer handelspolitiske foranstaltninger seg imellom. Eller den måten enkelte -- for øvrig opplyste og respektable mennesker -- går omkring og preker det evangelium at det bare er oss selv vi har ansvaret for. Jeg tenker på to slike tilfelle jeg selv har støtt på i den siste tiden.
100 Det ene gjaldt en vitenskapsmann og den annet en stor forretningsmann. Det virket nesten uhyggelig. Hos ingen av dem kunne det bortforklares ved ungdommelig uforstand. For begge var modne menn som hadde nådd pensjonsalderen.

105 Vi må lære oss selv opp til å forstå at dette er et fullstendig sviktende grunnlag å

bygge på. Først og fremst etisk og moralsk. Men dernest også rent praktisk, fordi det, når alt kommer til alt, vil vise seg at vi på denne måten slett ikke klarer verken å skape noen lykke for oss selv eller for andre. Jeg kan ikke oppsummere dette på noen bedre måte enn ved å sitere et par eviggyldige og mektige vers av Arnulf Øverland:

Der er en lykke i livet
som ikke vendes til lede:
115 Det at du gleder en annen,
det er den eneste glede.

Der er en sorg i verden
som ingen tårer kan lette:
120 Den at det var for sent
da du skjønte dette.

Det tredje punkt jeg vil nevne er redeligheten. Hva vil redelighet si? Det er en bestemt slags drift inne i oss. Det er noe som ikke ytrer seg som anvendelsen av et veloverveiet filosofisk prinsipp, men som en drift nærmest av samme slag som behovet for å puste eller behovet for å slukke tørsten. Det driver oss til to ting. For det første til aldri å si noe annet enn det som er i overensstemmelse med de faktiske forhold så langt vi kan bedømme dem. Og for det annet til alltid å handle slik at alle kan stole på det ord vi en gang har gitt.

130 Men handler vi da ikke stort sett slik i dagliglivet? Hvis vi først gir oss til å tenke over saken, tror jeg vi vil bli rystet over hvor langt vi er fra å følge redelighetens krav. Vi behøver ikke å bry oss med eksempler på vårt daglige småfusk og vår daglige smånuskethet. Vi får det tydeligste bilde av hvilken uhyre avstand det er til at redelighetskravet er blitt en naturdrift når vi ser på hvorledes selv offentlige komitéinnstillinger eller statlige organer kan resonnere. De kan resonnere på en måte som burde rystet oss, men som ikke gjør det fordi vi ikke har utviklet redeligheten som et innebygget balanseorgan i oss.

140 Jeg skal nevne to eksempler som illustrerer hva jeg mener.

Ved kongelig resolusjon av 24. januar 1958 ble det oppnevnt en komité til å utrede spørsmålet om verdifaste låneformer i Norge. Dvs. former for lånekontrakt der størrelsen av gjelden eller tilgodehavendet til enhver tid blir

korrigert på grunnlag av prisindeksen slik at gjeldens eller tilgodehavendets størrelse beholder sin reelle verdi.

150 Komiteens flertall tok et helt igjennom negativt standpunkt. Det synes jeg i og for seg var beklagelig, men det er ikke dette jeg vil trekke fram nå. Her gjelder det bare et bestemt argument som komitéflertallet bruker. Det sier at en ordning med verdifaste plasseringsmuligheter ikke kan anbefales fordi det ville skape inntrykk av at prisproblemene ikke kan løses. En slik argumenteringsmåte er ikke i overensstemmelse med redelighetens krav. Så lenge en vil holde på et
155 økonomisk system med en i det vesentlige fri markedsøkonomi, er det nemlig umulig samtidig å sikre et stabilt prisenivå og en høy utnyttelse av et lands reelle produksjonskrefter (jord, arbeid og realkapital).¹ Da vi må regne med fortsatte bestrebelser -- også i de vestlige land -- på en høy utnyttelse av produksjonskreftene, må et stigende prisenivå i det lange løp bli følgen. Det er da
160 urendelig å si at vi bør handle slik og slik for at vi derved skal klare å holde skjult for publikum hvorledes det faktisk forholder seg med muligheten til å holde et stabilt prisenivå. Ingen skulle være mer ivrige etter å spre sann kunnskap enn det offentliges representanter.

165 Det annet eksempel jeg vil nevne er Havnås-saken som Stortinget avgjorde 26. juni 1959. Saken var i korthet følgende. Ved Trøgstad i Østfold hadde Justisdepartementet en sivilarbeidsleir, dvs. et sted hvor de som nektet militærtjeneste av religiøse eller moralske grunner kunne få anledning til isteden å utføre et arbeid hvis resultat ikke er av militær karakter. Det er ved å garantere
170 militærnektene at resultatet ikke skal bli brukt til militære formål at en får beroliget deres religiøse og moralske samvittighet.

Etterat Havnås-leiren ved sivilarbeidernes virksomhet var blitt utstyrt med gode brakker og andre nyttige innredninger, kom spørsmålet opp om å bygge et
175 militært rakettbatteri ikke langt fra Havnås-leiren. Forsvarsdepartementet fant at det ville være både bekvemt og praktisk og økonomisk fordelaktig å ta Havnås-leirens brakker og andre bekvemmeligheter i bruk for dette militære formål. Forsvarsdepartementet spurte derfor Justisdepartementet om det ikke kunne få overta Havnås-leiren for sitt militære formål. Og Justisdepartementet
180 sa: Vær så god, bare forsyn dere.

Som rimelig kan være protesterte sivilarbeiderne. De framholdt at de på denne måten var blitt holdt for narr. Og en av våre fremste jurister, professor Frede

185 Castberg, ga en betenkning som gikk ut på at en slik transaksjon heller ikke var juridisk holdbar.

Saken kom opp i Stortinget. Siden Justisdepartementet allerede hadde truffet en avgjørelse, kom saken opp i form av en Stortingsmelding -- Stortingsmelding nr. 190 70 for 1959 -- altså ikke i form av en Stortingsproposisjon. Ved en Stortingsproposisjon innbys Stortinget til selv å treffe en avgjørelse. Ved en Stortingsmelding derimot får bare Stortinget beskjed om at administrasjonen har truffet en avgjørelse. Stortinget har da anledning til, om det ønsker, å gripe inn og si at administrasjonens avgjørelse må omgjøres. Hvis Stortinget ikke 195 bruker denne adgang, blir administrasjonens avgjørelse stående. Spørsmålet var altså nå om Stortinget skulle gripe inn og si at Justisdepartementet måtte omgjøre sin bestemmelse om at Havnås-leiren kunne tas i bruk for militære formål.

200 Det ble i Stortinget framsatt forslag om at Stortinget skulle gripe inn og bestemme at Havnås-leiren ikke måtte overføres til militære formål. Men dette forslaget ble klart og tydelig nedstemt av Stortinget. 97 stemte mot forslaget og bare 40 for. Dvs. 97 stortingsrepresentanter mente det var i orden at Staten gikk fra sitt løfte om at Havnås-leiren ikke skulle bli brukt til militære formål mens 205 bare 40 mente at Staten burde stå ved sitt ord. Argumentasjonen var stort sett den at siden det her var ikke så lite penger å spare, var det ingen grunn til at Staten burde føle seg bundet av sitt løfte.²

Det er interessant å se på hvorledes stemmefordelingen var mellom partiene.

210

Høire toppet listen. Det var hva en måtte vente. Siden det var penger om å gjøre, var det bare 2 blant 27 Høire-menn som mente at Staten burde holde sitt ord.

Det neste partiet var Arbeiderpartiet. Det lå ikke langt etter. Her var det bare 8 215 blant 63 som mente at Staten burde holde sitt ord. For meg personlig var dette en av de største skuffelser og overraskelser jeg har hatt ved å iaktta det politiske liv i Norge i etterkrigstiden. Først og fremst fordi det har ødelagt det ideelle bilde jeg hadde dannet med av Arbeiderpartiet som redelighetens og rettferdighetens parti. Men dernest også fordi jeg vet at det vil ta mange 220 stemmer fra partiet. Jeg kjenner to eksempler i min aller nærmeste krets.

Venstre inntok et meget respektabelt standpunkt. Her var det bare 4 av 14 som

225 mente at det ikke var så nøye om Staten holdt sitt ord. Og i Kristelig Folkeparti gikk alle som en inn for at Staten måtte holde sitt ord. Det kan være meget jeg ikke liker hos Kristelig Folkeparti, men i denne saken tar jeg i full og alvorlig ærbødighet hatten av for partiet.

230 Når jeg har nevnt denne saken så utførlig, er det fordi jeg mener at vi her er inne på noe av det aller mest vesentlige i vår tid. Er det noe rart at vi både får ungdomskriminalitet og snylteri og mistenksomhet mellom voksne mennesker og mellom landene når vårt indre balanseorgan i redelighetsspørsmål er så sløvet at vi ennogså lar Staten gå i spissen og demonstrere at det ikke er så nøye?

235 Vi må begynne med barna og ungdommen og lære dem å bli høyreiste, redelige mennesker. Vi må gi dem noen forpliktende verdier å bygge på slik at disse barna og denne ungdommen 25 eller 35 år senere som en kompakt majoritet vil sørge for at både Stortinget og alle store og små organisasjoner og alle vi hverdagsmennesker i vårt daglige liv kommer til å leve etter
240 redelighetsprinsippet.

Jeg vet ikke hvorledes denne saken skal gripes an i skolens oppbygging eller leseplan. Men det vet jeg, at her ligger en av skolens aller viktigste oppgaver.

245

¹ En interessant illustrasjon av dette forhold er Samuelson-Solow «menyen». Det er en kurve (beregnet for USA) som viser hvor stor prisstigning pr. år en gjennomsnittlig må regne med (bortsett fra forbigående motfaktorer som importoverskudd o.likn.) hvis en vil holde arbeidsløsheten så og så liten. Vi kan
250 altså velge på «menyen» om vi vil ha stor prisstigning og liten arbeidsløshet eller omvendt. Det anslås 5,5 pct. arbeidsløshet for å holde stabile priser, mens det å bringe arbeidsløsheten ned til 3 pct. vil koste 4,5 pct. årlig prisstigning. (American Economic Review. May 1960, p. 192).

255

² Forsvarsmessig var det selvsagt ønskelig at det ikke ble liggende en sivilarbeidsleir tett ved rakettbatteriet. Også dette er imidlertid bare et pengespørsmål. Hvis dette forsvarsmessige hensyn og statens ordholdenhet ikke kunne forenes på noen annen måte, burde leiren vært rasert før
260 Forsvarsdepartementet fikk tomten. Hvem synes at en slik løsning ville vært absurd? De som setter pengene høyere enn ordholdenheten fordi de ikke har

redeligheten inne i seg som en naturdrift.

265

Kilde

Memorandum fra Sosialøkonomisk Institutt, Universitetet i Oslo

270

Emner

Innlegg, Skole

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/innholdet-i-skolen>

275

280

285

290

295

300